

Kapitoly z knižní kultury

I.

Knihtisk

Řemesla účastníci se při výrobě knihy

Der Buchdrucker.

Ich bin geschicket mit der Pressi/
So ich aufftrag den Firnisz reßi/
So bald mein Dienr den Zengsel zuetz/
So ist ein Vogl Papiers gedruckt.
Dadurch kompt manche Kunst an tag/
Die man leichtlich bekommen mag.
Vor zeiten hat man die Bücher gschriben/
Zu Weing die Kunst ward erstlich trieben.

§ ij Der

Der Briefmaler.

Ein Briefmaler bin aber ich/
Mit dem Pensel so nehr ich mich/
Anstreich die Bildwerck so da stehnd/
Auff Papier oder Pergamen/
Mit Farben/ vnd verhöchs mit Gold/
Den Patronen bin ich nicht hold/
Darmit man schlechte arbeit mache/
Darvon auch gringen lohn empfache.

Der

Der Buchbinder.

Ich bind allerley Bücher eyn/
Geistlich vnd Weltlich/ groß vnd klein/
In Perment oder Drätter nur/
Vnd beschlags mit guter Clausur
Vnd Spangen/ vnd stemps sie zur zier/
Ich sie auch im ansana planier/
Erlisch vergöld ich auff dem Schnitt/
Da verdien ich viel Geldes mit.

§ Der

Der Papierer.

Ich brauch Hadern zu meinr Müll/
Dran treibt mirs Rad des Wasser s viel/
Daf mir die zschneitn Hadern nelt/
Das Zeug wirt in Wasser eynequelt/
Drauf mach ich Vogl/ auff den Fils bring/
Durch Press das Wasser darauß zwing.
Denn hend ichs auff/ laß drucken wern/
Schne weiß vnd glatt/ so hat mans gern.

§ ij Der

Der Keisser.

Ich bin ein Keisser frä vnd spät/
Ich entwirff auff ein Linden Brät/
Bilomus von Menschen oder Thier/
Auch Gewächß mancherley monier/
Geschribt/ auch groß Versal Buchstaben/
Histori/ vnd was man wil haben/
Künstlich/ das nicht ist außzusprechen/
Auch kan ich biß in Kupffer stechen.

Der

Der Schriftgießer.

Ich geuß die Schrift zu der Druckrey/
Gemachte auß Wismat/ Zin vnd Bley/
Die kan ich auch gerecht justieren/
Die Buchstaben zusammn ordiniern/
Lateinisch vnd Teuschcher Geschribt/
Was auch die Griechisch Sprach antriff/
Mit Versalen/ Puncen vnd Zügen/
Daf sie zu der Druckrey sich fügen.

§ ij Der

Minulý obrázek naznačil kooperativní vazby mezi jednotlivými profesemi, které se na výrobě knihy podílejí takovou mírou, které nedosáhlo žádné jiné řemeslo:

Tiskař – Vybarvovač lineárních dřevořezů
(ilustrátor provádějící kolorování) – Knihvazač
– Papírník – Kreslíř předloh pro dřevořez -
Písmolijec

Dřevořez znali řemeslníci v Číně již na konci 6. století. Zavedením a rozšířením výroby papíru se obrazový dřevořez stal nejdostupnější technikou pro pořizování solitérních (nikoli ilustračních) deskotisků – tedy otisků tiskové formy, kterou tvořila dřevěná deska.

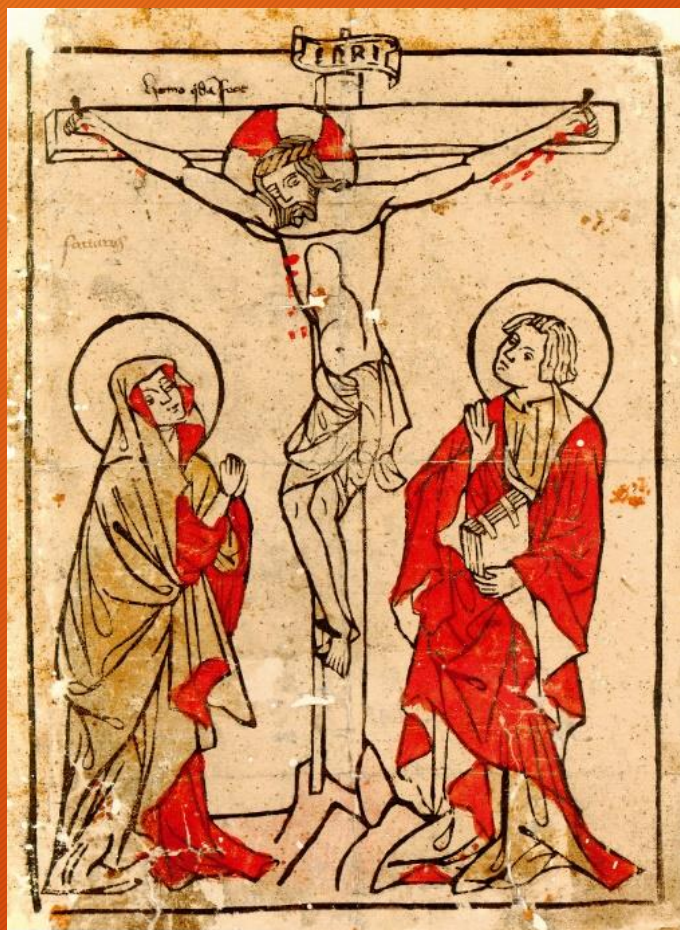
Výroba **deskotisků** se vydělila ze spotřebního sortimentu řezáckého řemesla (dřevěné formy pro pekaře, cukráře a sýraře) a její sériovost postavila dřevořez na komerční základ. Již archaický dřevořez Dálného východu a po něm i artefakty evropské nereprodukovaly pouze samotnou kresbu, ale i vřezaný průvodní text.

Tyto nejstarší deskotisky měly většinou kultovní a magickou povahu. Fungovaly jako žádané ozdoby příbytků, nahrazovaly drahou tabulovou malbu. Vedle kusové devoční grafiky (obrazy světců a světic) byly vytvářeny také nábožensky vzdělavatelské cykly deskotisků, jejichž listy se nepotištěnými stranami slepovaly k sobě a vázaly do **blokových knih**. Nejčastějším typem blokové knihy je Biblia pauperum, srovnávající na obrazovém základě Starý a Nový zákon. Lze předpokládat, že část dřevořezové produkce měla nejpozději koncem 14. století také profánní charakter, zejména pro nižší stupně škol (abeceda, vzor pro skloňování a časování, výuka Otčenáše a dalších křesťanských modliteb) a při masové výrobě hracích karet.

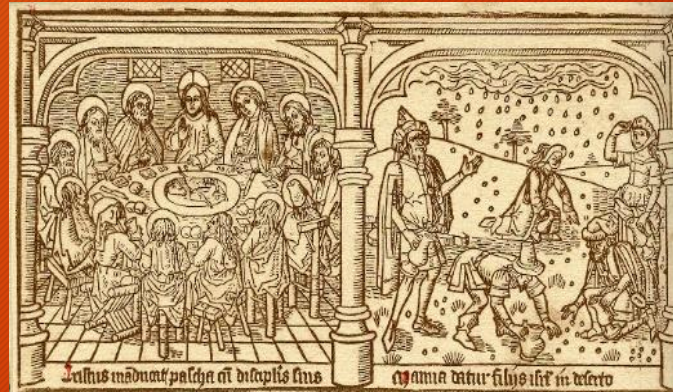
Knihťisk před Gutenbergem (deskotiskové hrací karty)

Knih tisk před Gutenbergem (deskotiskové jednolisty)

Knih tisk před Gutenbergem (blokové knihy: Biblia pauperum)

q̄ p̄cedi audiri? de palma die
 Conē audia? de ceno i sacramento eucharistie
 Appiquate tpe q̄ x̄p̄s voluit subie possioz
 decem p̄ meoiali p̄p̄mo istine sac̄m̄i corz
 Vt a nobis suā dulcissimā dilaone d̄m̄d̄f̄er̄
 planat̄ ip̄i ut scrip̄t nobis in d̄m̄ d̄re
 Nō oī m̄ māna et li h̄nt p̄p̄uati
 Qū filijs isrl̄ in deserto eāt donati
 Magna dilaone d̄s iudeis videt exhibisse
 S̄z in fundis magis p̄hibet nob̄ condusse
 dedit iudeis panē māna h̄z p̄ual̄ a m̄ale
 p̄obis at̄ ḡulit panē sup̄ thālē a et̄nālē
 māna diebus p̄ois et̄i nūq̄ et̄i h̄nt i celo h̄o
 S̄z creati s̄nt i aere sine i celo aereo
 X̄p̄s saluator n̄r̄ ē panis ver̄ et̄ v̄m̄
 Qui de celo vero des̄c̄dit h̄nt? ē n̄ ab̄us
 iudeis ergo t̄r̄ solū n̄ō fiḡ. S̄z v̄ci panis louit
 nobis at̄ signa s̄z veritatē dei panis ḡulit
 h̄nt̄ q̄ m̄sa fuer̄t i māna siḡalit̄ d̄m̄d̄f̄er̄
 h̄nt i sacra eucharistia s̄z v̄c̄nt̄ q̄l̄m̄ata
 h̄m̄a et̄i v̄lde mirabilis nam̄ et̄ v̄d̄ba
 S̄z i casio sol̄ liquebat̄ a ad ignē id̄n̄bat̄
 In eucharistia i cordibz v̄ris liqueat̄ a reuoluit̄
 In cordibz ignis v̄nd̄t̄ a aere v̄nt̄
 Tali v̄m̄ sum̄q̄ eucharistia d̄m̄ d̄m̄d̄f̄er̄
 Sac̄m̄i p̄p̄o cap̄o

Soti at̄ ad dininā a p̄p̄mo p̄soluonē
 Cūq̄ d̄f̄er̄ māna d̄d̄ebat̄ s̄z a eos celi
 q̄ inue q̄ dignis n̄ eucharistia s̄z ḡer̄t̄ ḡm̄
 māna eāt albi a ad mod̄ n̄m̄s̄ d̄did̄ū
 q̄ q̄ inue q̄ cōc̄s d̄z h̄t̄ cor̄ p̄ḡ a m̄d̄ū
 māna h̄ebat̄ i se oē d̄l̄m̄t̄m̄ d̄m̄ d̄f̄er̄
 S̄z eucharistia h̄e i se oē d̄l̄m̄t̄m̄ d̄m̄ d̄f̄er̄
 h̄ d̄l̄m̄t̄m̄ nō s̄nt̄ i sac̄m̄t̄m̄ m̄l̄m̄t̄m̄
 S̄z i s̄is meditationibz a celest̄m̄ ḡm̄ plac̄e
 gust̄ māne i oēz lapoz̄ s̄nt̄ v̄ole bar̄ ḡulit̄
 S̄z dulcibz x̄p̄i ill̄z lapoz̄ h̄ m̄d̄ū ass̄l̄t̄
 Qui de hac dulcedie semel gustaret
 oē d̄l̄m̄t̄m̄ h̄? s̄z ad m̄th̄m̄ reputaret
 h̄t̄? de hac dulcedie i m̄x̄z labor̄ gustabat̄
 St̄ati ibi tabnada fac̄ a s̄z māne aff̄at̄
 p̄cipit moyses p̄lo ut̄ manē aff̄i sol̄ oībz̄ ex̄ isrl̄
 et̄ singl̄ p̄ illo die h̄bi v̄m̄ ḡonar̄ colliḡer̄t̄
 cūq̄ m̄d̄ū h̄t̄ q̄ v̄oluer̄t̄ q̄ p̄ colliḡer̄t̄
 Oī ad x̄p̄o ē d̄v̄s̄ nō p̄? ḡonar̄ habuer̄t̄
 S̄z i illi q̄ ad plenā m̄s̄ā colliḡe nō potuer̄t̄
 Oī ad p̄ria v̄d̄er̄t̄ plenā m̄s̄ā m̄t̄er̄t̄
 Sic ḡt̄s̄ q̄ plures hostias recepit̄
 p̄o p̄? h̄t̄ q̄ ille q̄ t̄m̄ v̄m̄ accip̄t̄
 S̄z i illi q̄ p̄s̄am̄ hostie s̄p̄f̄er̄t̄
 nō h̄t̄ n̄m̄ q̄ illi q̄ it̄r̄p̄t̄ plures s̄p̄f̄er̄t̄
 Ego d̄i p̄o cap̄o

Počátky knihtisku bývají zjednodušeně kladeny do poloviny 15. století a spojovány se jménem **Johanna Gutenberga**, který bývá dokonce označován za vynálezce knihtisku. Avšak rozmnožování textového a obrazového sdělení pomocí tiskové formy mělo za sebou už delší historii. Za nejvzdálenější předchůdce tiskové formy lze označit pečetítka a razítka. Ze sumersko-asyrsko-babylonské kulturní oblasti 3. tisíciletí př. Kr. se dochovaly kupříkladu miniaturní kamenné válečky na pečetění ještě nevypálených hliněných destiček, anebo nápisy na cihlách pořizované tiskátky z pálené hlíny.

KNIHTISK

Kulturotvorný a ekonomický přínos knihtisku, jehož produkt měl po Gutenbergově vystoupení v polovině 15. století poprvé v dějinách lidské společnosti *sériový charakter*, se spojitě promítl do úrovně gramotnosti a vzdělanosti. Nešlo přitom o změny náhlé, revoluční, nýbrž o pozvolný proces trvajících vlastně až doposud. Poněvadž se tištěná kniha zhruba po 70. léta 15. století vyvíjela jako vědomá nápodoba knihy rukopisné, z hlediska konzumu nebyl mezi oběma způsoby fixace textu spatřován zvlášť podstatný rozdíl (dokládá to mimochodem soudobé označení knihtisku jako „ars artificialiter scribendi“ čili umění mechanického psaní).

Gutenbergova inovace nepřinesla ani okamžitý zánik skriptorií s profesionálními opisovači a kaligrafy, ale každopádně inicioval jejich pozvolný útlum. Proti písaři, který opisováním jediné knihy strávil rok i déle, tiskárna totiž za tutéž, anebo spíše kratší dobu vyrobila publikaci v nákladu několika stovek exemplářů. Hromadný tisk si tak vynutil citelný pokles prodejní ceny, změny v knihkupecké praxi a vznik skutečného knižního trhu. Poněvadž nabídka převýšila pomaleji se vyvíjející ekonomické možnosti a čtenářské schopnosti publika, trh knihtiskařských velmocí Itálie, Německa a Francie byl záhy po polovině 15. století přesycen. Napomohl tomu jistě i poněkud stereotypní ráz vydavatelské politiky.

Johann Gutenberg (Mohuč, zemř. 1468)

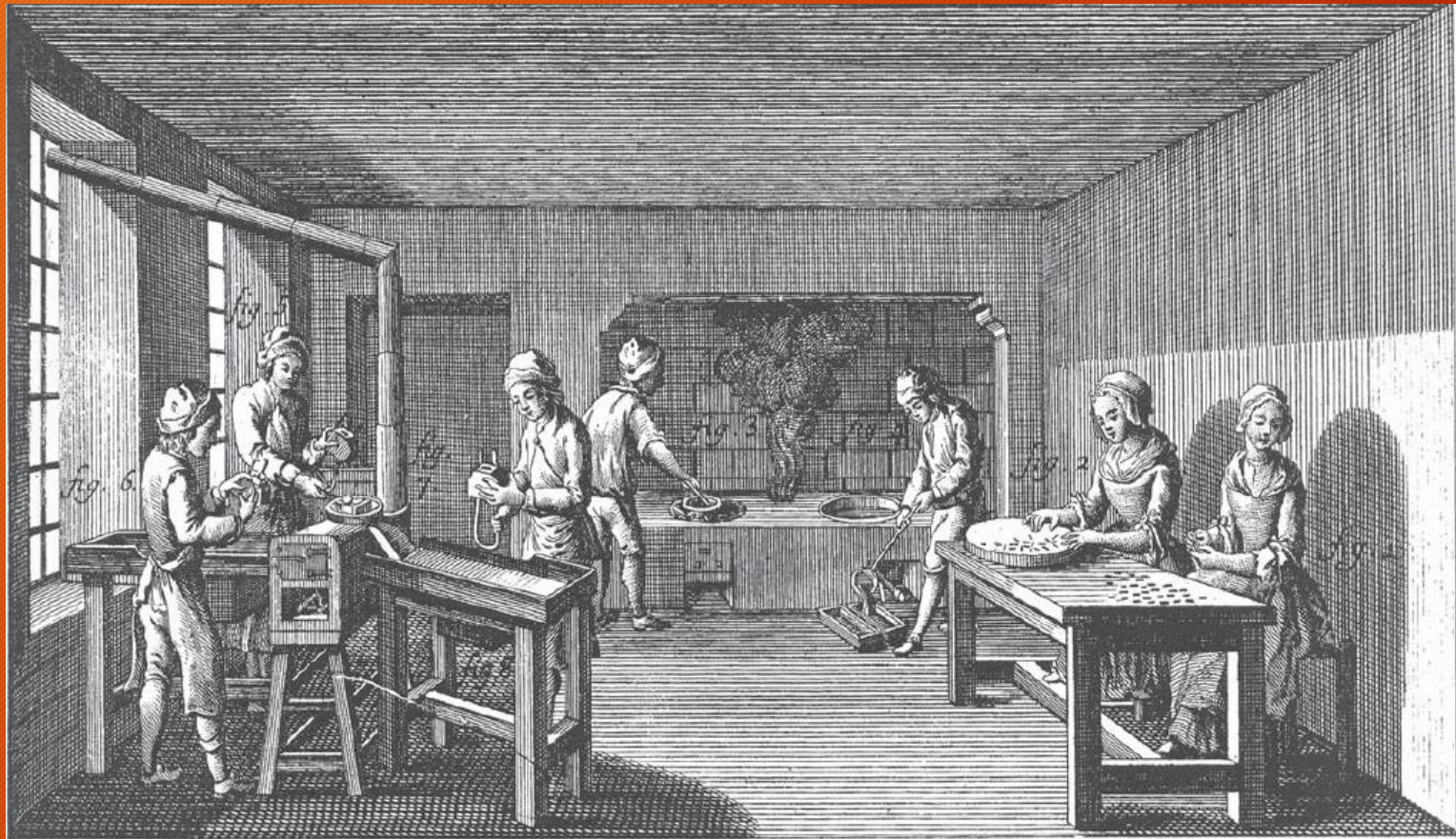

PÍSMOLIJECTVÍ

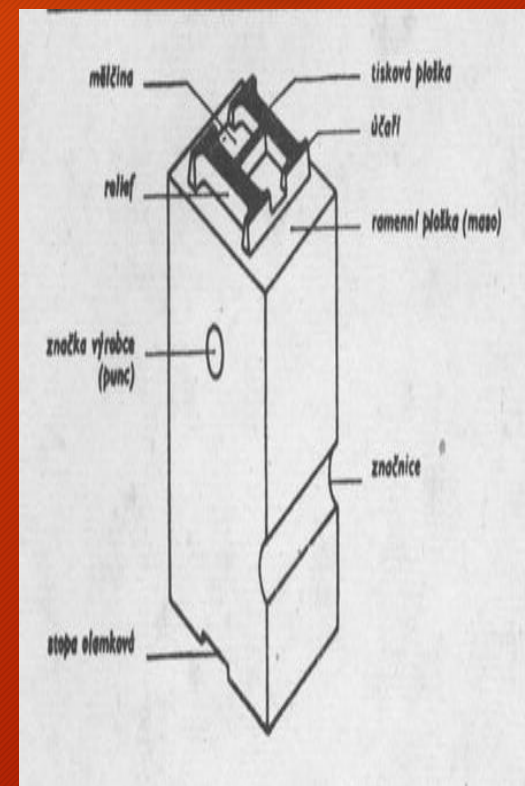
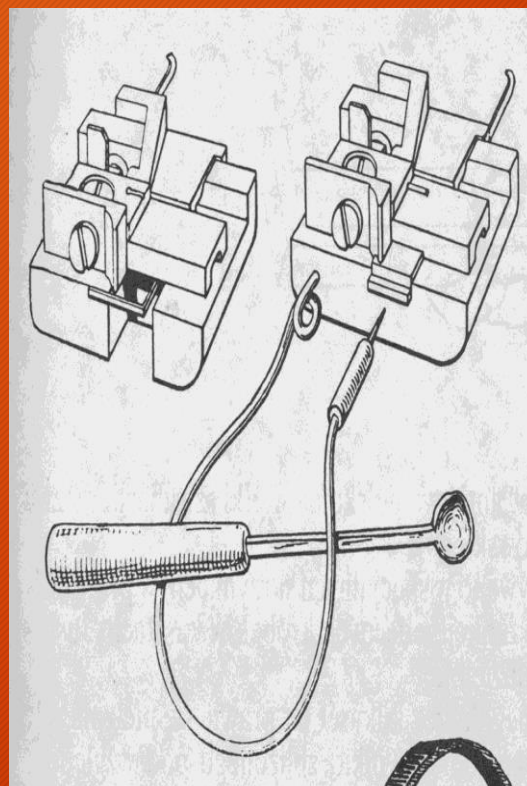
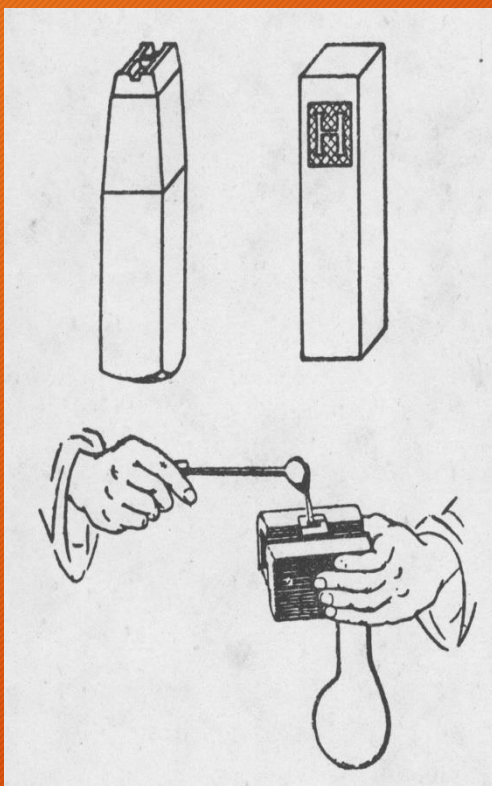
Dominantním rysem Gutenbergovy inovace jakožto základu novodobého knihtisku je písmolijectví. Tak nazýváme souhrn postupů při sériové výrobě tiskových písmen, číslic, značek a netisknoucích písmových výplňků. Ačkoli již dávno před polovinou 15. století byl znám tisk pomocí jednotlivých dřevěných, kovových či hliněných razidel, teprve Johann Gutenberg sestavil technologii multiplikované výroby tiskařského materiálu a povýšil ji na klíčový moment novodobého knihtisku. Podstata technologie spočívala v logickém propojení písmařských, písmoryteckých, kovolijeckých a písmolijeckých operací, pomocí nichž byl vyroben opakovatelně použitelný sazebný materiál.

Aby výroba mohla získat sériový ráz, písmorytec pro každé písmeno negativně vyřezal a vypiloval raznici zvanou **patrice**. Silovým působením patrice na měkký kovový hranolek vznikl pozitivně obrácený obraz řečený **matrice**. Pak započal vlastní multiplikační proces, umožňující v **ručním licím strojku** pomocí matriční formy a lehce tavitelného **písmového kovu** vyrobit požadovaný počet literek s negativně obráceným písmovým obrazem. Nabarvené literky se na papír otiskovaly pozitivně.

Sériová výroba tiskových typů

Patrice - matrice - ruční licí strojek - tisková litera

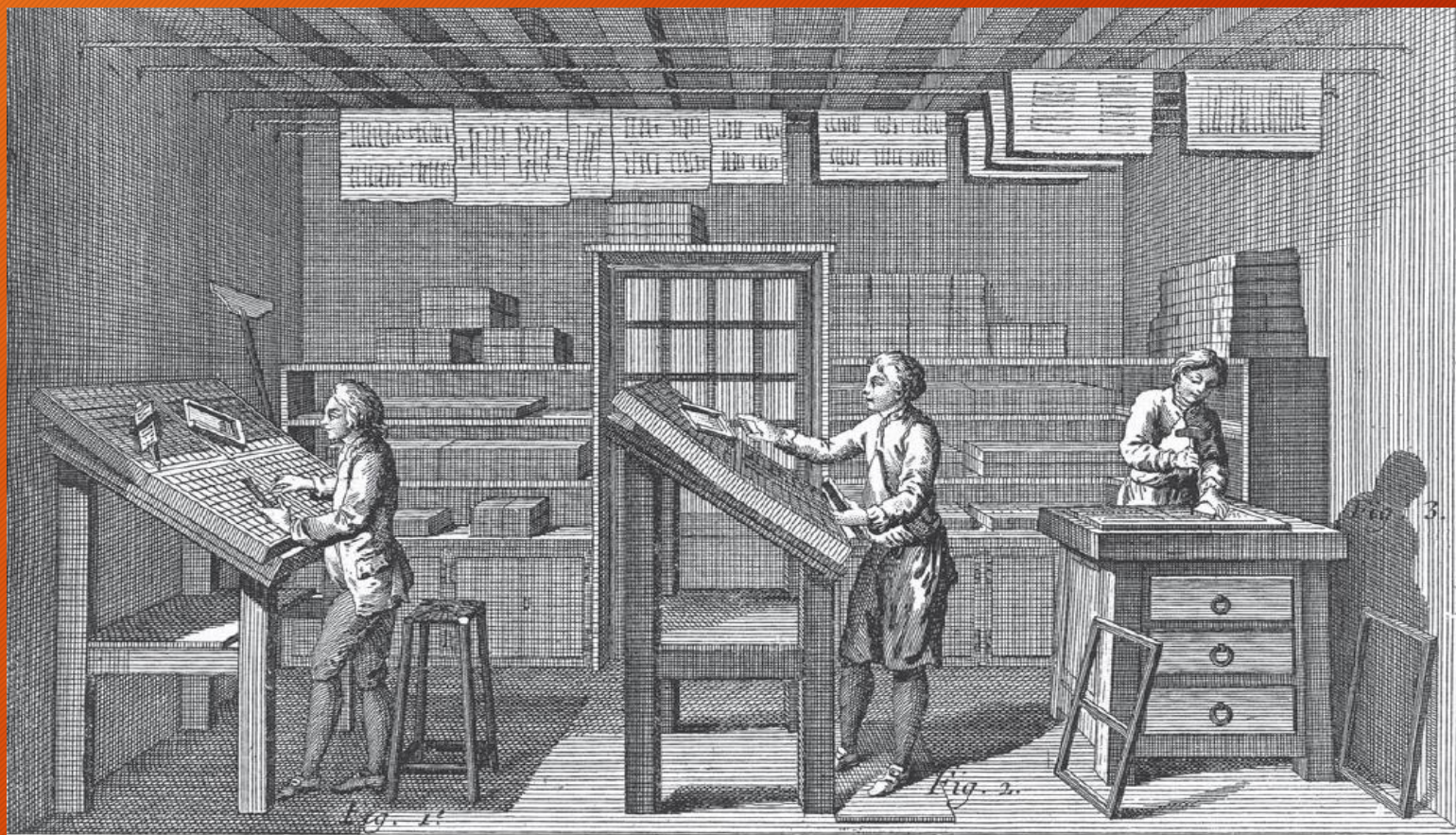

Sestavování jednotlivých tiskových písmen, netisknoucích písmových výplňků a štočků do tiskové formy nazýváme **sazbou**. O grafické úrovni sazby prvotisků a starých tisků svědčí zejména schopnost

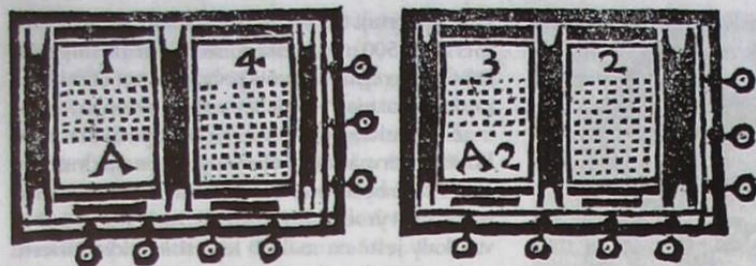
1. dodržet jednotnou šířku sazby (čili zarovnat pravý okraj bez použití koncových výplňkových ozdůbek),
2. minimalizovat bílé pruhy protékající napříč (neboli řeky vzniklé z nadměrných mezislovních mezer) a konečně
3. konstruovat poslední (východové) řádky v odstavci a rozdělovat slova pomocí rozdělovníku (divize).

Základním nástrojem sazby bylo sázítka, do něhož se umísťovaly literky určité textové pasáže. Sazba ze sázítka se upravila do podoby tiskové stránky. Stránky se dle tzv. **vyřazovacího schématu** umístily za sebou, ale textově na sebe nenavazovaly! Teprve po otisku na arch papíru došlo k jeho složení, pomocí něhož získal text logickou návaznost. Zatímco nejstaršímu způsobu vyřazování odpovídal dvoulist s pouze jediným lomem (skladem) po výšce archu, rozšířený počet stránek vyžadoval již skládání archu poněkud složitější. Je tedy jasné, že každým dalším přeložením se složka zmenšovala. Dle četnosti překladů rozeznáváme folio (1 lom), kvart (2 lomy), osmerku (3) a šestnáctěrku (4).

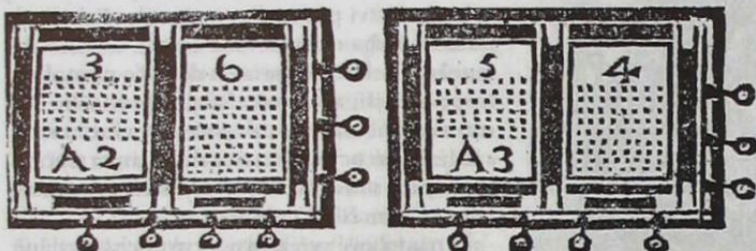
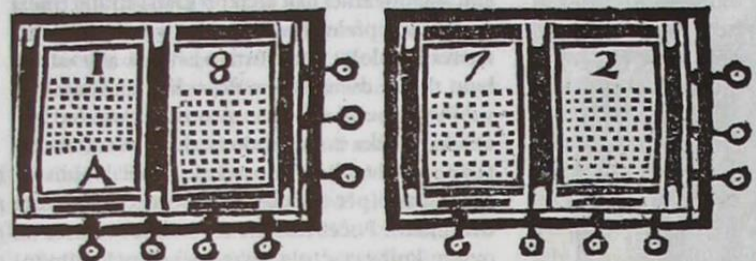
Sazba - sazečská kasa - sázítko - tisková forma

Vyřazování sazby

147. Lícová a rubová forma pro vyřazení jednoho dvoulistu folia (Leipzig 1743)

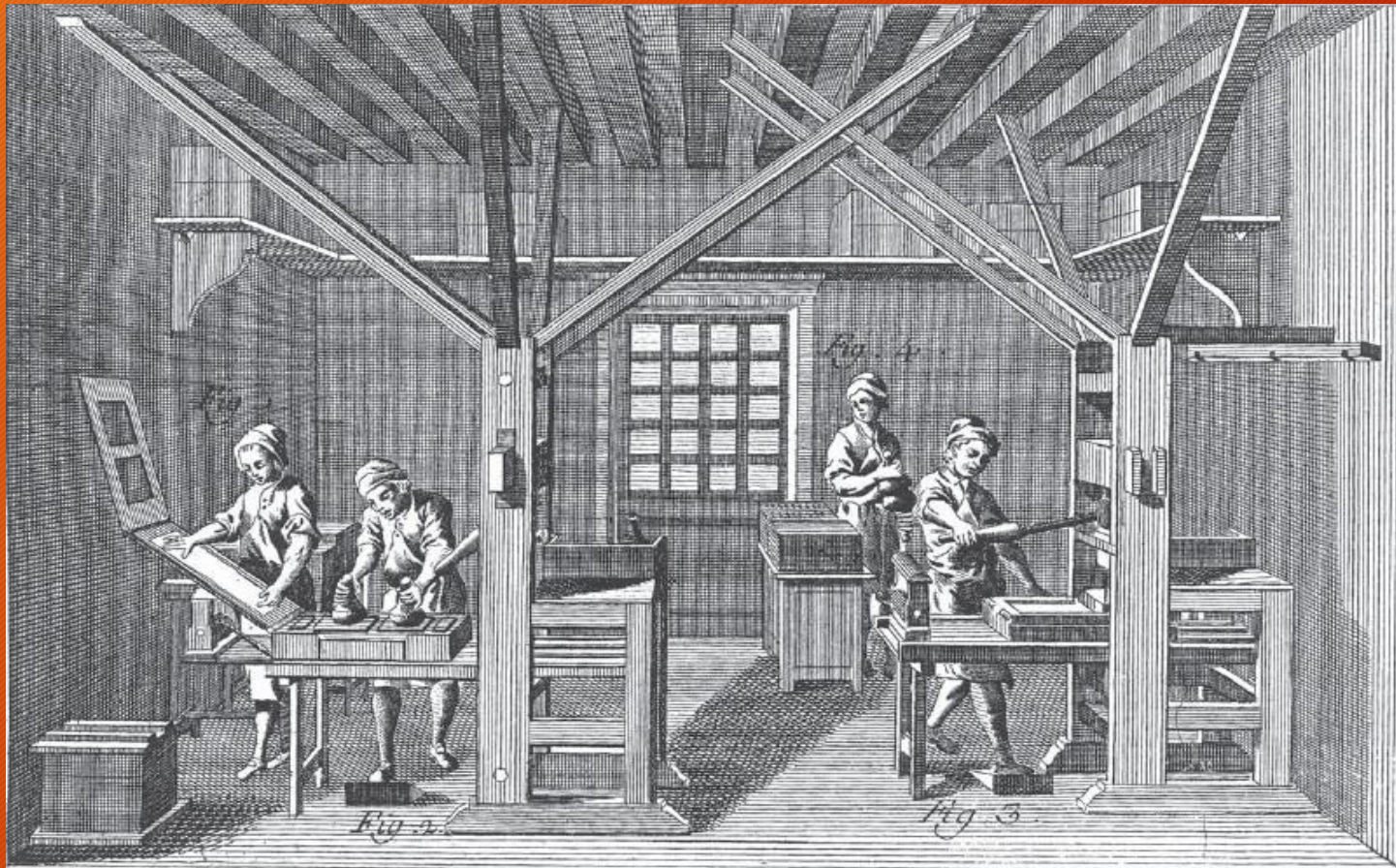

KNIHTISKAŘSKÝ LIS

K otisku formy na papír se v novodobém ručním knihtisku užíval **knihtiskařský lis**. Nenáročnou adaptací se vyvinul zřejmě z lisu papírenského už před polovinou 15. století, kdy v souvislosti s výrobou blokových knih nastala potřeba pořizovat otisky dřevořezových štočků oboustranně a zejména šetrněji nežli ručním tříčem, který poškozoval rub papírového listu.

Tento lis, v němž působila *plocha na plochu*, charakterizují dvě základní konstrukční součásti: horní se nazývá tlaková partie, pohybující se vertikálně díky šroubovému vřetenu, a spodní je pojmenována tisková partie, tvořená stolkem s tiskovou formou (sazby jednotlivých stránek pokrývající tiskový arch papíru).

Tiskárna - nakládání papíru - barvení tiskové formy - otisk v lisu

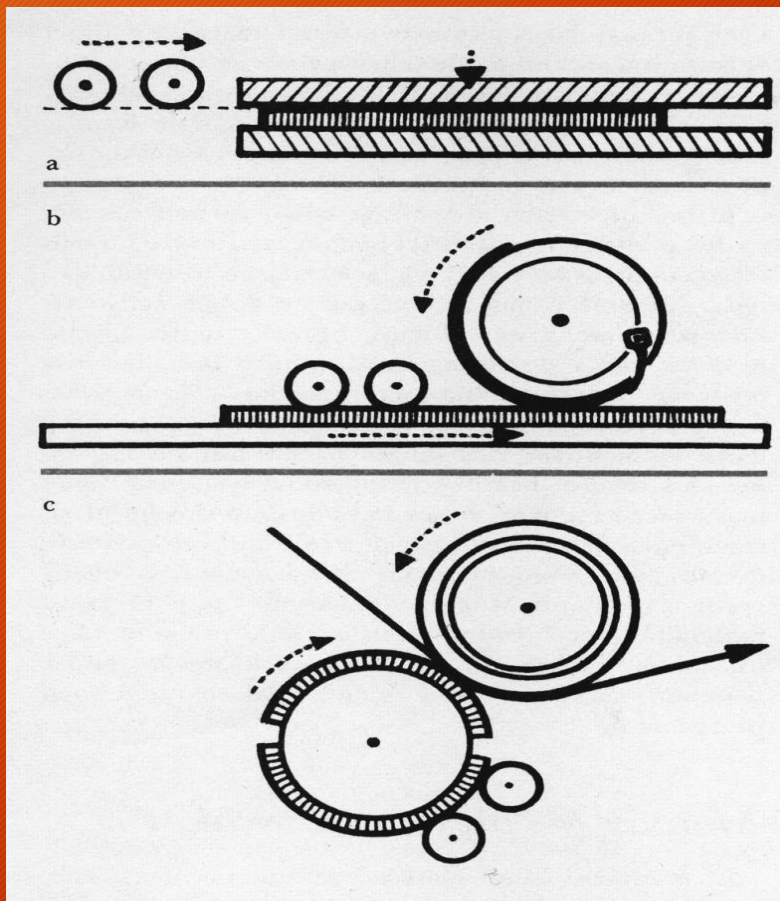
Tiskárna v polovině 18. století

Knih-tiskařský lis z počátku 18. století (dnes NTM Praha)

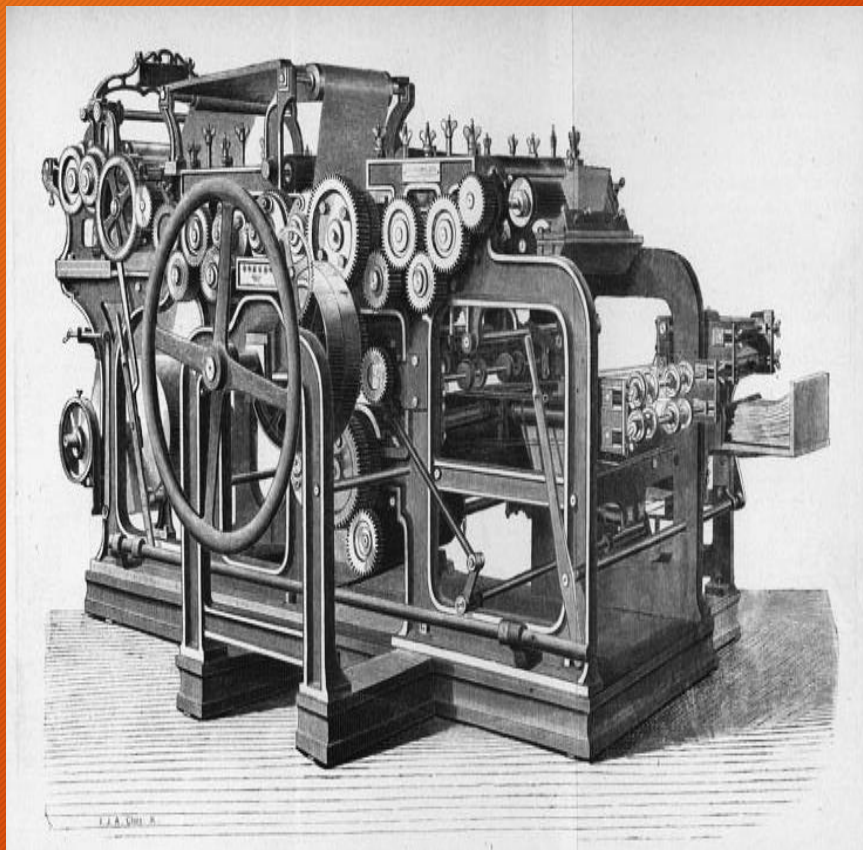

Historické způsoby tisku (plocha na plochu - válec na plochu - válec na válec)

RYCHLOLIS (Friedrich Gottlob König, poč. 19. století)

ROTAČKA (Rowland Hill aj., 40. léta 19. století)

PLOCHA NA PLOCHU

Ruční lis v době Johanna Gutenberga a později 20 otisků / hod.

Ruční lis, u něhož zdvih tlakové desky neobstarává šroub,
ale závaží (70. léta 18. století, Charles Stanhope) 250 otisků / hod.

VÁLEC NA PLOCHU

Rychlolis (poč. 19. století, Friedrich Gottlob König) 1.400 otisků / hod.

VÁLEC NA VÁLEC (nutná stereotypie)

Rotačka (40. léta 19. století, Rowland Hill) 8. 000 otisků / hod.

Rotačka (1867) 20. 000 otisků / hod.

Rotačka (dnes) 40. 000 otisků / hod.

TISKOVÉ PÍSMO GOTICKÉ A NOVOGOTICKÉ

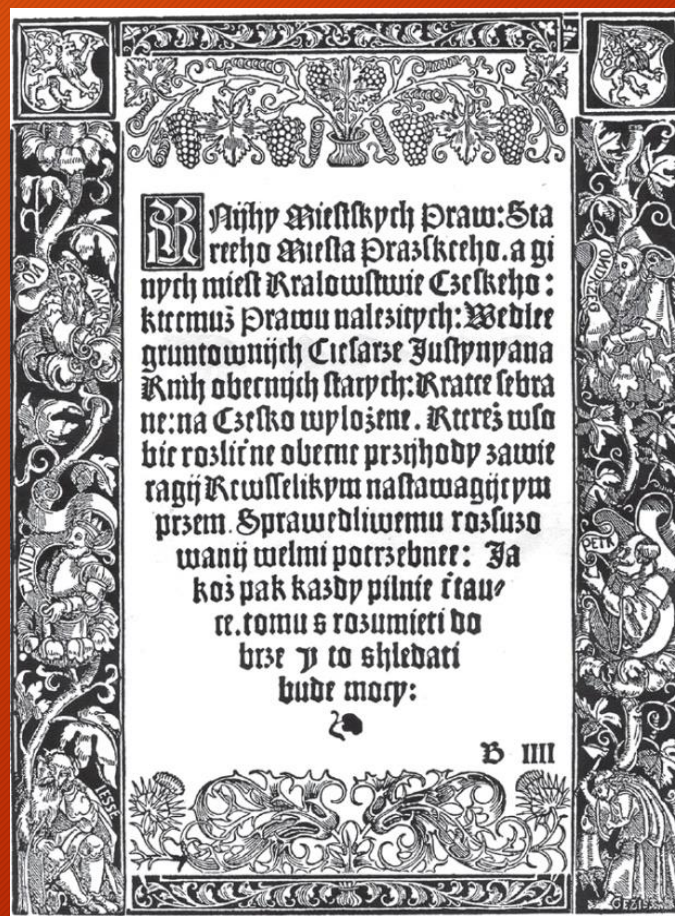
Gotické a novogotické tiskové písmo bylo užíváno od počátku knihtisku v polovině 15. století zhruba do poloviny 20. století.

Gotické varianty vznikly jako napodobeniny rukopisných písem kodexů. Patří k nim **textura** a **bastarda**.

Do novogotických písem, která byla vytvořena výhradně již pro potřeby knihtisku, řadíme **švabach** a zejména **frakturu**.

Charakteristickým znakem gotické a novogotické skupiny je diferencovaná tloušťka jednotlivých tahů a lomenost dříků písmen. Poměrně často se vyskytující synonymní označení „lomené písmo“ (z něm. gebrochene Schrift) však opět není zcela přesné, neboť ve švabachu lomené tvary již nepřevažují. Zatímco abecedy gotického písma obsahovaly velké množství zkratk a tzv. slitků, novogotická písma se od tohoto dědictví rukopisné éry oprostila, takže četba byla mnohem komfortnější i pro laika, který neprošel univerzitní výukou.

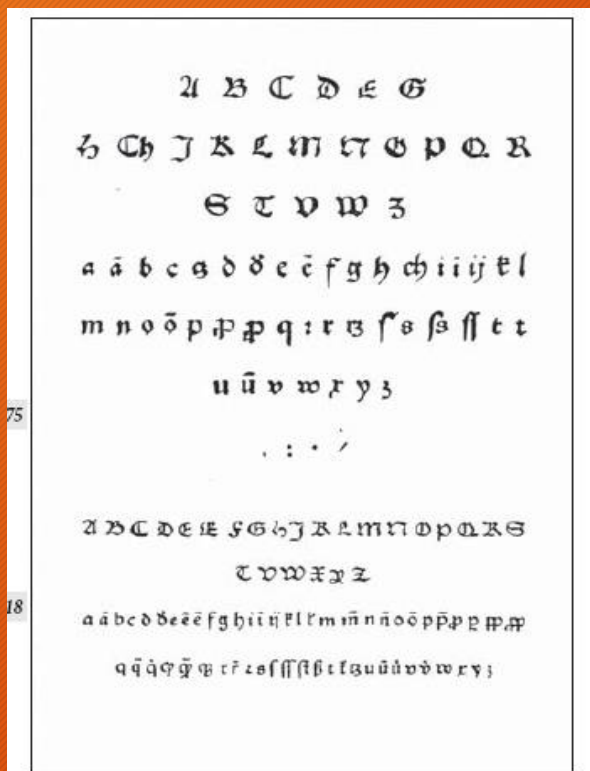
Tiskové písmo gotické (textura)

Zkracování slov (Mohuč 1458)

Tiskové písmo novogotické (švabach a fraktura)

518. Švabach Tiskaře Korandy (Praha 1492)
a Friedricha Creussnera (Nürnberg 1488)

152. „Gebetbuchfraktur“ Johanna
Schönspergera st. (Augsburg 1514)

154. Fraktura Johanna Thomase von Trattnera
(Wien 1787)

Tiskové písmo gotické s náběhem k novogotickému (bastarda)

GOTICKO-HUMANISTICKÉ TISKOVÉ PÍSMO

Goticko-humanistické písmo je početně nevýrazná skupina stojící na přechodu mezi gotickými a humanistickými formami. Lze ji charakterizovat silnou tendencí k zaoblování původně lomených dříků. Patří sem gotikoantikva a rotunda. Užívání těchto tiskových písem bylo omezeno pouze na 15.-16. století.

HUMANISTICKÉ TISKOVÉ PÍSMO

Humanistické tiskové písmo je souhrnné označení nejpočetnější skupiny latinských písem, jejichž morfologie se vyvíjí od doby těsně po polovině 15. století až do současnosti. Všechny druhy vznikly jako repliky humanistických rukopisů: majuskule mají podobu starořímské kapitály a minuskule jsou převzaty z karolíny 8. až 12. století. Patří sem výtvarné varianty stínované a lineární vertikály (tradičně označované jako antikva) i stínované polokurzivy a kurzivy. Humanistické tiskové písmo se nejprve prosadilo u sazby jazykově latinských textů, kdežto do publikací tištěných národními jazyky pronikalo pomaleji a diferencovaně až do 19. století.

Tiskové písmo gotické (rotunda) a humanistické (antikva)

Lo contenido en este presente volumen de Bernard Gordonio es lo siguiente. Primera mente los siete libros que se intitulan Lilio de medicina. Lo segundo: Las tablas de los ingenios. Lo tercero: el Regimiento de las agudas. Lo quarto: el Tractado de los niños con el Regimiento del ama. Lo quinto y postrimero: Las pronosticas.

ABCDEFG
 HILMNOP
 QV Qu RST
 VXYZabcd
 efghiklmnopq
 rstuxyzāæctēff
 flñōœppq,q̄
 ffst ū &

8. Antikva Nicolase Jensoni (Venezia 1470)

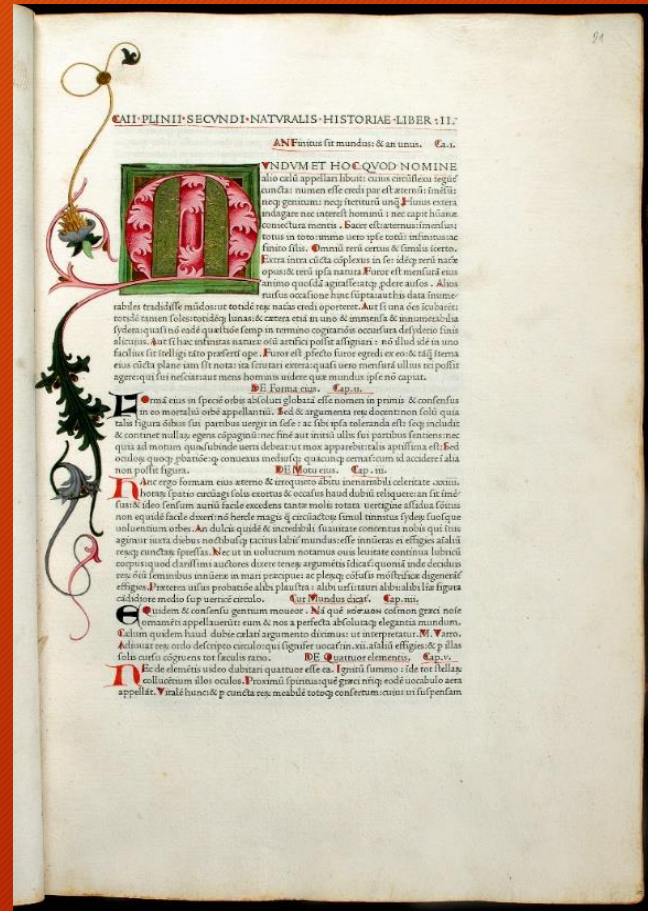
ABCDEFG
 HILMNOP
 QV Qu RST
 VXYZabcde
 fghilmnopqr
 stuxyz á é í ó ũ
 ð d f f f f f f p q̄ ff
 ft &

9. Antikva Alda Manuzia st. (Venezia 1499)

ABCDEFG
 HILMNOP
 Q Qu RSTVY
 XWÆŒabcd
 efghijlmnopqr
 stuvwxyzàáæāct
 èèëffhfiìòôöœsi
 ffst ū &

10. Antikva Claudi Garamondi (Paris 1544)

Prvotisky (Gutenberg 1454-1455 a Benátky 1472)

Předchozí obrázek vlevo: Biblia latina (Mainz? ca 1454?-1455) nazývaní se zkráceně dle počtu řádků též „B 42“. Navzdory tomu, že tiskař Gutenberg není nikde jmenován, právem se pojmenovává také jako Gutenbergova bible, neboť dostatek podrobných archivních pramenů o soudním procesu s Johannem Fustem spojuje Gutenberga s Biblí více než prokazatelně. Její typografie dokumentuje úsilí přiblížit tištěnou knihu vysokému standardu nejlepších soudobých knih rukopisných. K sazbě sloužilo tiskové písmo morfologicky odpovídající kaligrafické rukopisné textuře. Aby mohlo vzniknout dnes předpokládaných 150 výtisků na papíru a 30 na pergamenu, v době mezi 1454 – 1455 byly v dvanáctihodinových pracovních cyklech zaměstnány minimálně tři lisy, přičemž úhrnný počet „rázů“ lze odhadovat na 230.000. Propočty pak dávají tušit, že v Gutenbergově dílně bylo tou dobou angažováno asi 20 pomocníků. Výsledek sazečského a tiskařského procesu je přímo mistrovský: sazba působí až překvapivě harmonicky, lícová a rubová strana textu dodržuje jednotný rejstřík, tiskové písmo neprostupuje (nestínuje) a čerň si zachovává stále stejný odstín. Počátkem 21. století se celosvětově, především v německých, amerických a anglických knihovnách, chová kromě zlomků 36 úplných výtisků papírových a 12 pergamenových. To jsou neuvěřitelně vysoké počty představující 25% nákladu (roku 1978 byly v New Yorku draženy tři papírové exempláře: první za 2,4 milionu dolarů pro University of Texas, druhý za 1,8 milionu dolarů pro Gutenbergovo muzeum v Mohuči a třetí za 2,2 milionu dolarů pro Württembergische Landesbibliothek Stuttgart). V České republice se exemplář nenachází.

Oporou knižního umění se staly dva principy, které – ačkoli si to neuvědomujeme – jsou uplatňovány dodnes. První princip nazýváme **vizualizace** čili obrazové působení sazby, ilustrace a dekoru na otevřené dvoustraně knihy. Na obrazové vnímání pamatuje též rozvrh titulní strany, odlišení nadpisu kapitoly od vlastního textu, poznámky pod čarou, volba velikosti písma, délka řádků, meziřádkové mezery atd.

Druhý princip dbá na **unifikaci** či **standardizaci**, díky níž kniha vyrobená v Kanadě má stejné formální rysy jako kniha z Polska. Možností jak podobu knihy „sjednotit“ je mnoho: kniha může začínat frontispisem, formálně shodným titulním listem, je členěna do kapitol atd. Ve starších dobách se některé žánry a formy vydání prosazovaly shodně unifikovanou tvářností častěji nežli dnes – např. slabikář nebo kalendář.

Tištěná produkce se od rukopisných vzorů postupně oprošťovala již během závěrečné třetiny 15. století. Proces emancipace záležel právě ve vizualizaci a v unifikované **typografii**. Tímto termínem se neoznačuje zdaleka jen řemeslná profese zabývající se tvorbou sazby a knihtiskem vůbec, ale synonymně se užívá pro všechny umělecko-řemeslné činnosti zaměřené na výtvarné uspořádání a grafickou úpravu tištěných knih, jednolistů, časopisů a novin.

Vizualizace a unifikace sazby, dekoru a ilustrace (Benátky 1499)

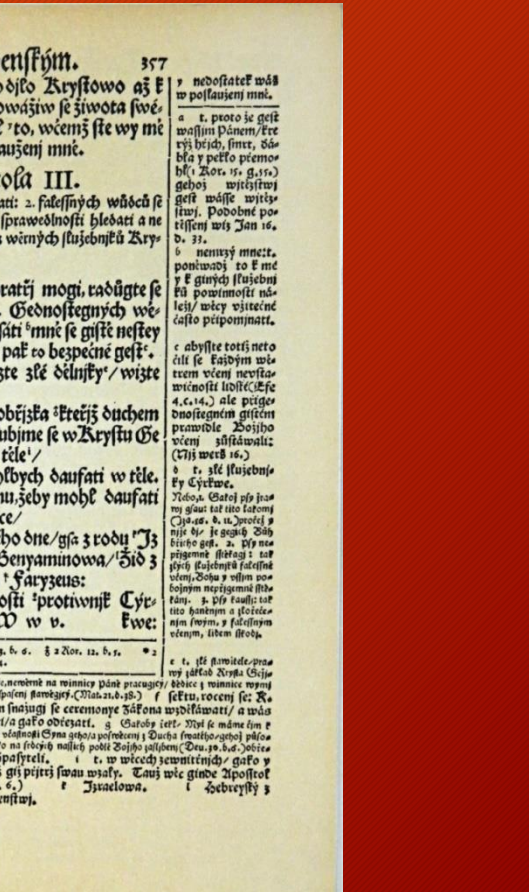
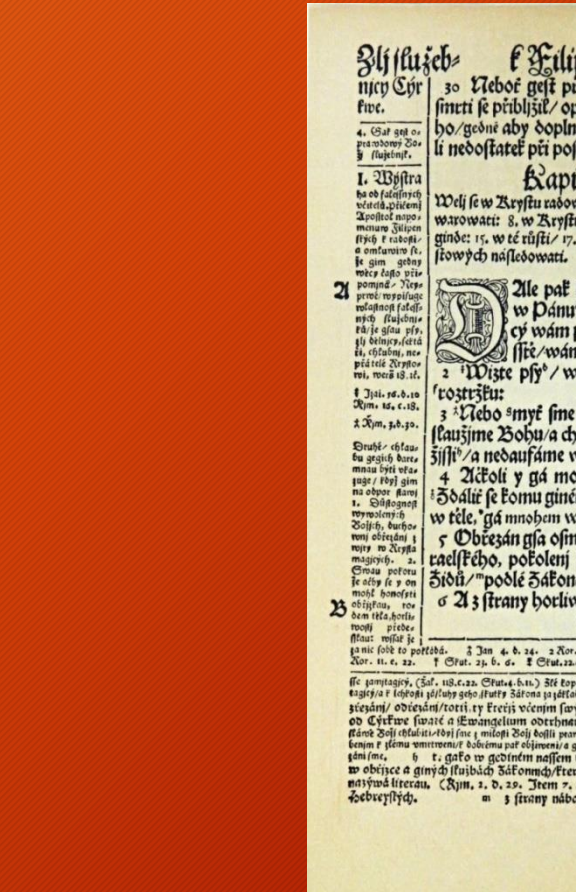
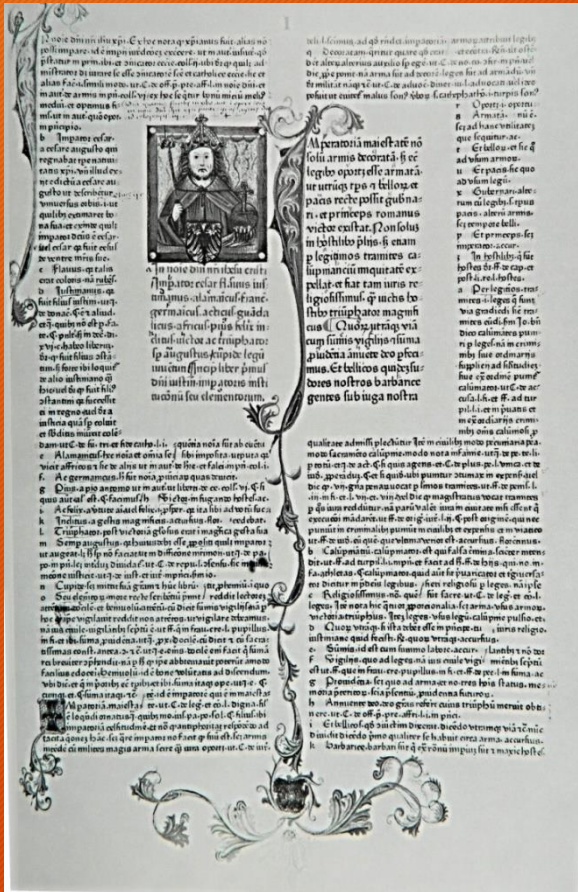
POLIPHILLO QVIVI NARRA, CHE GLI PAR. VE AN-
CORÀ DI DORMIRE, ET ALTRONDE IN SOMNO
RITROVARSE IN VNA CONVALLE, LAQVALE NEL
FINE ERA SERATA DE VNA MIRABILE CLAVSURA
CVM VNA PORTENTOSA PYRAMIDE, DE ADMIR-
RATIONE DIGNA, ET VNO EXCELISO OBELISCO DE
SOPRA LAQVALE CVM DILIGENTIA ET PIACERE
SVBTILMENTE LA CONSIDEROE.

A SPAVENTEVOLE SILVA, ET CONSTI-
pato Nemoreuaso, & gli primi altri lochi per el dolce
somno che se hauea per le fesse & prosternate membre dif-
fuso relict, me ritrouai di nouo in uno piu delectabile
sito assai piu che el præcedente. El quale non era de mon-
ti horridi, & crepidinose rupe intorniato, ne falcato di
strumosi iugi. Ma compositamente de grate montagniole di non tro-
po altecia. Siluose di giouani quercioi, di roburi, fraxini & Carpi-
ni, & di frondosi Esculi, & Ilice, & di teneri Coryli, & di Alni & di Ti-
lie, & di Opio, & de infrutuosi Oleastri, dispositi secondo l'aspetto de
gli arboriferi Colli. Et giu al piano erano grate siluule di altri siluatici

arborescelli, & di floride Geniste, & di multiplice herbe uerdissime, quiu
uidi il Cythiso, La Carice, la commune Cerinthe. La muscartata Pana-
chia el fiorito ranunculo, & cerucello, o uero Elaphio, & la feratula, & di
uarie assai nobile, & de molti altri proficui simplici, & ignote herbe & fio-
ri per gli prati dispensate. Tutta questa lata regione de uiridura copiosa-
mente adornata se offeriua. Poscia poco piu ultra del mediano suo, io ri-
trouai uno fabuleto, o uero glareosa plagia, ma in alcuno loco disperfa-
mente, cum alcuni cespugli de herbatura. Quiui al gliochii mei uno io-
cundissimo Palmeto se appresento, cum le foglie di cultrato mucrone
ad tanta utilitate ad gli ægyptii, del suo dolcissimo fructo secude & abun-
dante. Tra le quale racemose palme, & piccole alcune, & molte mediocre,
& laltre drite erano & excelsæ, Electro Signo de uictoria per el resistere suo
ad lurgente pondo. Ancora & in questo loco non trouai incola, ne altro
animale alcuno. Ma peregrinando solitario tra le non denfate, ma inter-
uallate palme spectatissime, cogitando delle Rachelaide, Phafelide, & Li-
byade, non essere forsa a queste comparabile. Ecco che uno afferrato &
carniuoro lupo alla parte dextra, cum la bucca piena mi apparue.

Vizualizace a unifikace sazby, dezeru a ilustrace (Mohuč 1468 a Kraice 1579)

Vizualizace a unifikace sazby, dekoru a ilustrace (Štrasburk 1491 a Plzeň ca 1501-1508)

Prosa quarta

ars necendi quadrigā si necario neceret. igitur illa q̄ cū fūt carē necitate ed-
stendi eadē sūt futura sine necitate p̄uip̄ fāt. Ex h̄ p̄cludit q̄ quedā sūt quē
tura quoz̄ erit? i. euen? sic abolut? ab o necitate. Et forsan aliq̄s diceret ea
que nūc sūt nō erant futura anteq̄ erēt. hoc excludit dicit. Nullum arbitroz̄
esse dicit q̄ q̄ nūc sūt euctura nō fuerunt. Hoc em̄ eēt nimis irōnabile. q̄
necario concludē
tur q̄ hec etiam p̄co
gnita habent euen-
tus liberos. q̄ sicut
scientia p̄sentū ni-
hil importat necessi-
tatis his rebus que
sunt in p̄sent. sicut
patet in exemplo p̄-
dicto de regimine q̄
drige. Ita p̄sentia fa-
turoz̄ nihil importat
necario his
que ventura sunt.

habent euentus. nam sicut scientia pre-
sentium rerum nihil bis que fiunt. Ita
p̄scientia futuroz̄ nihil bis q̄ ventura sūt
necessitatis importat. Sed hoc inq̄s
ipsum dubitatur. an eaz̄ rerum que ne-
cessarios exitus non habent vlla possit
esse p̄notio. Bissonare etem̄ videntur.

Putasq̄ si p̄uideantur consequi neces-
sitatē: si necessitas desit minimē p̄sca-
ri nihil q̄ p̄sca comp̄bēdi posse nisi cer-
tum. Sed si que incerti sūt exitus ea qua
si certa p̄uideantur. opinionis ad esse ea
viginē. non scientie veritatē. Aliter em̄
ac sese res habeat arbitrari. ab integri-

gam. Notandū q̄ sicut res actu sūt. ita erūt future. sed quedā actu libere fi-
unt. q̄ erant libere future. et per p̄ns non oia sunt necario futura. Is necessita-
te p̄ditionata inquantū coparant. Id p̄udentia diuinā. nō em̄ in sui natura cō-
siderata necario eueniūt necitate aboluta. sicut postea videbit̄ vbi dicitur
guet̄ duplicē necitate. conditionatā et abolutam.

Sed h̄ inq̄s. Hic p̄ha dicitur motū boerij vtz̄ futura in terra sicut sūt
p̄ngentia possint certe p̄sca. et p̄mo mouet dubitationē de hoc. et tangit rā-
tionē dubitationis. scdo assignat cām erroris sui. Litus erroris eā est. q̄ p̄mo
Sed tu inq̄s o Boe. hoc ap̄in dubitat. an possit esse vlla p̄notio. I. p̄sca illaz̄ re-
rū que nō hnt necarios exitus. i. euentus. hoc em̄ nullo modo videt̄ possibile.
Quo em̄ vident hoc bissonare. i. p̄sca et p̄ngentia. tu em̄ putas si p̄uideā
14

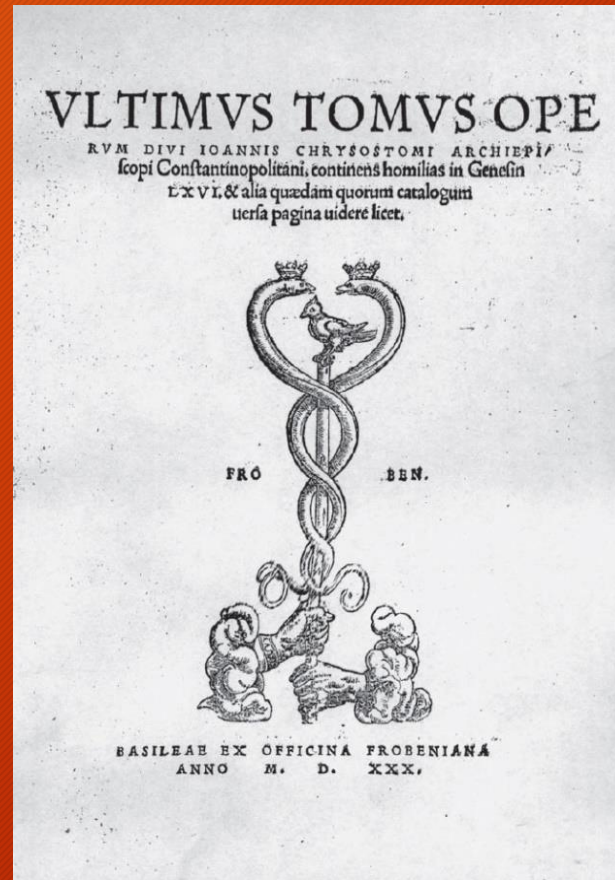
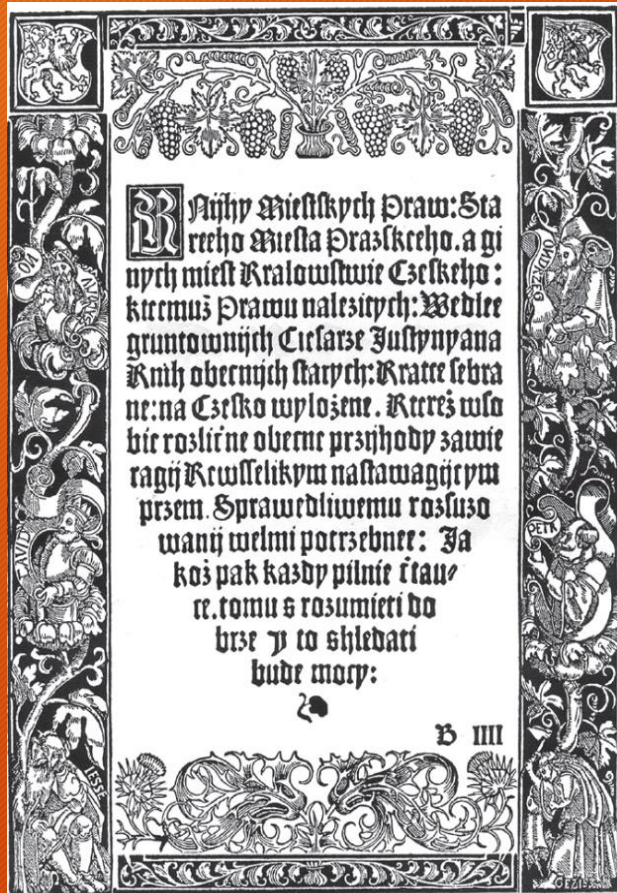
se ten žal welmi zarmutl Wece ge^o o
p̄jet miste A nynije zo gis widis w
zrzadle On wece widim ze gis blize
p̄stupu ge k obrazu a strelu naklada
na lucissime aby zastrelil ten muog ob-
raz. y weze ge^o miste Milugessli zi
wot swuog. tehda kterak s prwe vci
nil y nynije vci A tak kdyz rytierz w
zrzadle vzitel ze ten zal lucissime wyta
howasse. hnedky se potopi do wody
A po male chwili weze gumy miste
Dozdwihni hlavy apowis co nyrij:
vzitis w zrzadle Kteryzto wece. wi-
dim ze se welmi zarmutl ten zal ze po-
drube chibil obraz A widim ze gt se
k takto k me zenie Gestli ze se po trze-
tije chibim to^o obrazu stratim zivot
swuog A gis nynije widim ze blize k
obrazu p̄stupu ge: a tak se mi zda ze
se gis zadny obycegem nechybij We-
ce ge^o miste Milugessli zivot swog

Nejstarší vrstvu tištěných artefaktů nazýváme **prvotisky**. Obsahuje jednolistové deskotisky, blokové knihy a díla vyrobená pomocí pohyblivých liter od počátků knihtisku 1447? až do 31. prosince 1500. Ekvivalentem prvotisku je nadnárodní termín inkunábule čili latinské označení tisků v plenkách či v kolébce (lat. in cunabula, něm. Wiegendrucke z Wiege = kolébka a Druck = tisk).

Tisky s datem vydání od 1. ledna 1501 nazýváme **staré tisky**. Je to však vnitřně nesourodá kategorie, a proto mezinárodní praxe s ohledem na archaičnost typografie raného 16. století uznává ještě dvě účelové, avšak částečně splývající podskupiny, a to postinkunábule (pro léta 1501-1520) a paleotypy (1501-1550). Horní časová hranice starých tisků není normativně vymezena. Některé národní retrospektivní bibliografie terén ohraničili 31. prosincem 1800 (Belgie, Česko, Francie, Nizozemí, Rusko, Skotsko nebo Slovensko). Jakkoli tento mezník skýtá řadu praktických důvodů, je třeba si uvědomit, že průmyslová revoluce vstoupila do ručního řemesla až během 19. století. Rychlolisy a jiné strojní novinky se v různých zemích uplatňovaly od roku 1818 postupně, ba dokonce s časovým zpožděním, takže proces industrializace neprobíhal naráz, nýbrž v toku dlouhých desetiletí. Dnes se s ohledem na ochranu „mladších“ starých tisků jeví účelné zahrnout do této kategorie celé 19. století.

Drobné nakladatelské či soukromé tisky vznikající od poslední čtvrtiny 19. století a obvykle se vyznačující vyššími literárními aspiracemi, zejména však kvalitou výtvarného, typografického a knihvazačského zpracování nazýváme **bibliofilie**. Kvalita bibliofilií byla odrazem snahy obrodit technicky i umělecky pokleslou a na masové komerci založenou knižní výrobu 19. století. Charakteristickým rysem je nízký náklad, mnohdy jen jeden exemplář.

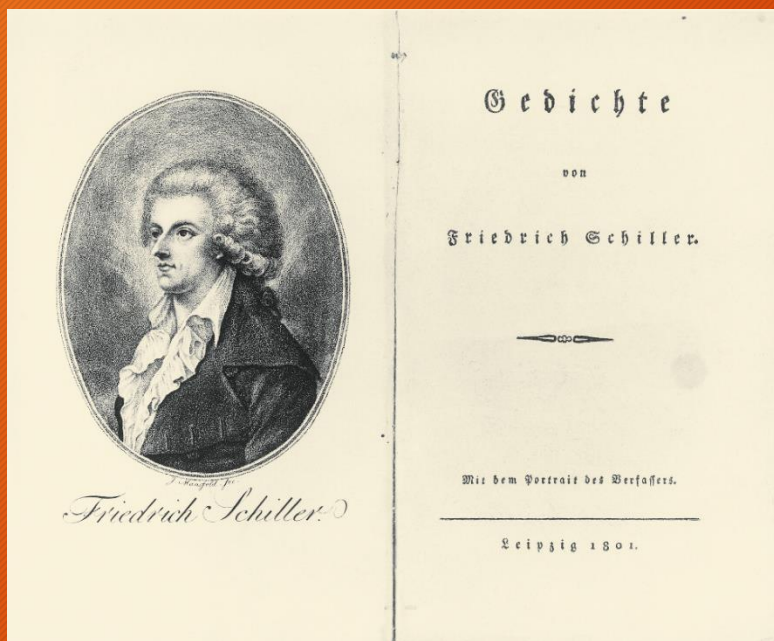
Staré tisky (Praha 1536 a Basilej 1530)

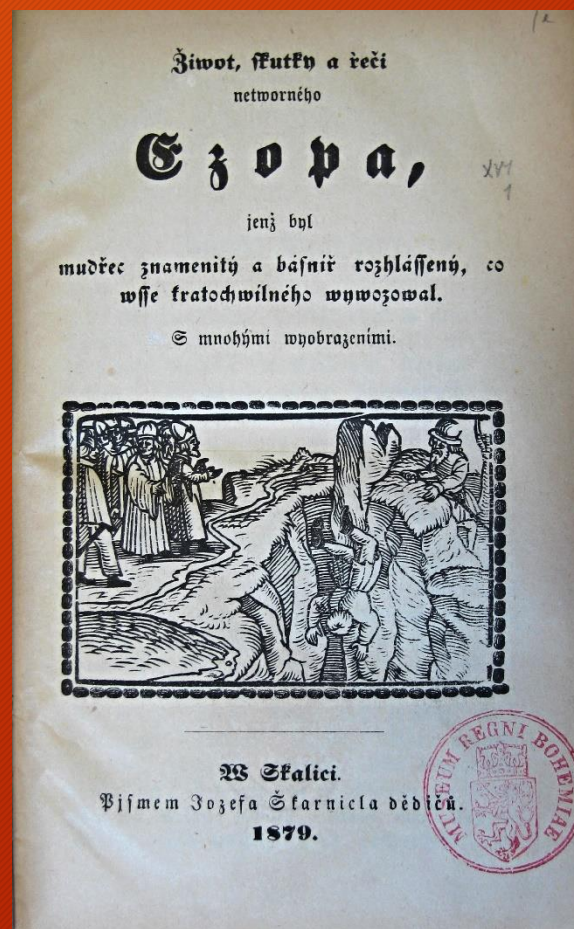
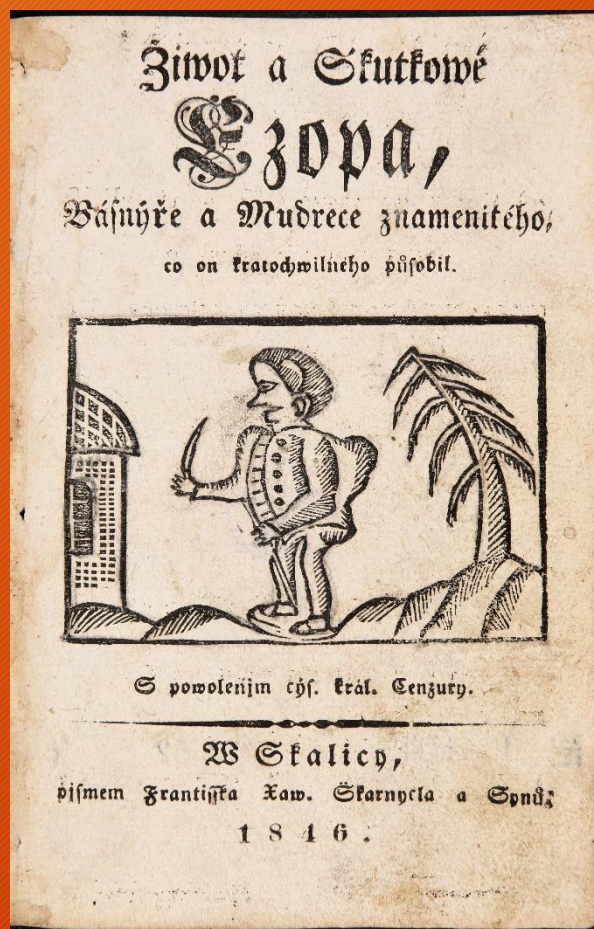
Staré tisky (Kutná Hora 1798 a Praha 1812)

Staré tisky (Lipsko 1801 a Praha 1802)

Staré tisky pro širší venkovské vrstvy (Skalica 1546 a 1879)

BIBLIOFILIE

Vilém Mrštík: Pohádka máje. Praha 1897 (úpravce Zdenka Braunerová)

Josef Váchal: Šumava umírající a romantická. Praha 1931 (Váchalova „autorská kniha“)

